

PERTSONAIA

MIKEL BELASKO

«Toponimoekin arazoak baditugu, gizartean ere arazoak ditugulako da»

Toki izen zaharrak mintzo zaizkigu apalki.

| REYES ILINTXETA |

Argazkiak: Dani Blanco



MIKEL BELASKO

Euskaldunberria zara. Noiz eta nola ikasi zenuen euskara?

Oso gazte nintzela, 14 urterekin, hasi nintzen Iruñeko Joan de Amendux euskaltegian. Klaseko gazteena nintzen. Todor Arburua, nire amaxiren osaba, izan zen Etxalarko apaiza, euskaltzain urgazlea, idazle saritua Iruñeko Udalaren literatura lehiaketa batean gerra aurretik eta Etxalarko toponimia guztiaren biltzaile kementsua. Nire amatxi, Felisa Almandoz, Iruñeko lehen ikastolako andereñoa izan zen gerra baino lehen, beraz nik egin nuena izan zen, nolabait, familian aurreko belaunaldian galdu zen euskara berreskuratzea. Dena den, hori dena jakin nuen ikasten hasi eta gero. Euskaltegian sartzeko bultzatu ninduen lagun on bat izan zen.

Nola sortu zitzaizun leku izenenekiko zaletasuna?

16 bat urterekin asko gustatzen zitzaizkidan mapak. Askotan militarrenak begiratzen nituen eta gero bizikletarekin ateratzen nintzen mapetako lekuak ikustera. Horrela zaletu nintzen izenekin. Garai hartan José Mari Jimeno Jurio historialaria ezagutu nuen eta horrek, nolabait, markatu zuen nire bidea. Oso gizon irekia zen eta berehala niri eta interesa zuten beste batzuei bere etxeko atek ireki zizkigun, bere paperak mahai gainean utziz eta ikertzera gogotik animatuz. Eusko Ikaskuntzan sortu zen orduan Santiago Bidearen toponimia aztertzeke beka bat. Aldi berean Iruñeko leku izenak aztertzeke beste talde bat sortu zen eta giro horretan murgildu nintzen buru-belarri. Karrera amaitutakoan, 1990ean, Nafarroako Toponimia Txikia biltzeko proiektu abiarazi berriari sartu eta han aritu nintzen hamar urtez. Hizkuntza Politika Zuzendaritza Nagusiak ordainduta, eta Tracasa enpresa publikoak gauzatu, lortu zen Nafarroako 100.000 izen ofizial izatea eta kartografia ofizialean agerraraztea. Helburua zen izen horiei balio praktikoa ematea mapa ofizialetan txertatuz. Asmoa bete zen eta eragin sakona izan du praktikan: 60 liburu argitaratu ziren eta orain informazio guztia internet bidez eskuragai dago. Izen horiek guztiak herri guztietara joanez eta adineko jendeari galdetuz lortu genituen. Orain egin izan balitz ehuneko hoge gutxiago bilduko zen seguruenera.

Zer erakusten du toponimiak?

1.000 urte, 500 urte duten argazkiak dira toki izen asko eta asko. Erakusten digute behiala paisaia nolakoa zen, zer landaredia zegoen, oihanik zegoen ala ez, nolako lanbideak zituzten... eta aunitzetan desagertu diren gauzak ere bai: ardantzeak iparraldean edo hariztiak hegoaldean, adibidez. Izen batzuk

oso ilunak dira, beste batzuk aspaldikoak izanik ere oso argiak dira, Jaun Done Mikel eta beste santuen izen zaharrak, adibidez. Hizkuntzaren aldetik informazio asko ematen digu. Tafallatik iparraldera euskara oinarria duen toponimia da nagusi eta handik behera, aldiz, erromantzea. Toki askotan ez da euskarazko idazkirik gelditu eta hango euskara zertxobait ezagutzeko gelditu zaigun bide bakarra toponimia da.

Eta animalien aztarnak ere bai.

Otsosa erraza da antzematea: Otsobi, Otsabide, Otsaran, Otsoportilo, Otsate... Hartza, aldiz, ez horrenbeste, zaila delako jakitea izena noiz datorren hartatik eta noiz harritik. Toponimia lantzean, bertaratzea eta tokian zer dagoen ikustea oso garrantzitsua da beti.

Orain zer duzu esku artean?

Izarbeibarko eta Mañeruibarko jendearekin ari naiz hango etxeen izenen bilketa egiten. Urtea amaitu baino lehen 2.000 etxe izen baino gehiago biltzen dituen liburua plazaratuko dugu. XVIII. mendean oso ongi dokumentatuta agertzen dira izen horiek, gertatzen dena da, Iparraldean ez bezala, aldaketa asko gertatzen direla. Jabeak garrantzi handiagoa du etxeak baino eta horregatik izen horiek ez dute irauten mendialdekoek bezainbeste. 100 urteko epean aldaketa asko ikusten dira.

Bestalde, Juan Carlos Lopez Mugarza NUPEko irakaslearekin ari naiz Andorrako

NORTASUN AGIRIA

Mikel Belasko (Iruñea, 1967ko urtarrilaren 30a). Filologoa. Toponimian, abizenen jatorrian eta oikonimian aditu handia eta dibulgatzaile ezaguna. Egun Nafarroako Unibertsitateko irakasle elkartua da, Eusko Jaurlaritzako Euskararen Aholku Batzordeko eta Euskararen Nafar Kontseiluko kidea. Horretaz gain, Nafarroako Ikastolen Elkarteko lehendakariordea eta Zuhaitz Zaharren Lagunen Elkarteko partaidea. Bere bi liburu ezagunenez gain, *Diccionario etimológico de los nombres de los pueblos, villas y ciudades de Navarra*, *Apellidos navarros* eta *Diccionario etimológico de los nombres de los montes y ríos de Navarra*, Nafarroako Gobernuak 2000n argitara emandako *Toponimia oficial de Navarra*, *Nafarroako toponimia ofiziala* lanaren egilea eta *Navarra. Toponimia y Cartografía* bildumako 60 liburukitako hizkuntza koordinatzailea da. Euskalerrria Irratian, *Ze Berri?* aldizkarian eta *Diario de Navarra* kolaboratzailea da egun. Euskara eta hizkuntzalaritza teknologia berrieekin uztartzen ere trebea da Belasko, eta Nafarroako ondare ez materialaren artxiboan hasi berri da lanean, Ikerketa taldean.



Hagina lorategi askotan jarri ohi da apaingarri gisa, baina jende anitzek ez daki hilgarria dela. Bere kimuak janez gero, abereak eta pertsonak hil daitezke eta garai batean gezi puntak haginaren pozoiarekin bustitzen omen zituzten. Irudian, Nafarroako Unibertsitate Publikoko haginaren alboan.

Gobernuak sustatutako lan bat egiten Piriñoetako toponimiaz. Hemen, euskal toponimo bat aurkitzen duzunean kasik arazoa sortzen zaizu eta han, aldiz, desiota daude. Bitxia da. Gu ari gara mugak jartzen, dena ez baita euskara. Edozein modutan ere, pozgarria da ikustea euskara aintzat hartzen dela halako ikerketa batean.

Toponimia nagusian, herrien izenen inguruan saltsa ederra dago Nafarroan.

Sekulako borroka dago leku izenekin. Ere mu euskaldunean euskal izenak ofizialdu egin ziren eta horiek erabiltzen dira. Beste eremuetan, aldiz, euskal izena ere ofizial egin nahi izanez gero, herri bakoitzak eskatu behar zuen. Ere mu euskalduneko herriek bi izen zituztenean, Doneztebe-Santesteban adibidez, biak ofizialdu ziren. Horri ez zioten garrantzi handirik eman, baina arazoak hasi ziren eremu mistoko udal batzuek onartu zutenean izen elebiduna, Estella-Lizarra edo Pamplona-Iruña esate baterako, eta horiek horrela erabili behar izatea saihesteko dekretua atera zuen Nafarroako Gobernuak esanez hori eremu euskaldunean onartzen zela baina ez bestetan.

Hala ere batzuei kosta egiten zaie euskal izenak onartzea. *Diario de Navarra*, esate bate-

Arazoak

“Toponimoak gure munduaren isla dira. Haiekin arazoak baditugu, gizartean ere arazoak ditugulako da”.

rako, duela gutxira arte Vera de Bidasoa jartzen zuen beti.

Horrek ere azkenean amore eman du eta izen ofizialak erabiltzen ditu orain. Dena den, badira kasu batzuk oso korapilatsuak. Lizarran, adibidez, Estella-Lizarra onartu zuten izen bakarra bezala eta Auzitegi Gorenak arazoia eman dio Udalari, beraz multzo zatiezina da eta horrela erabili behar da beti, nahiz eta formula hau ez den oso erabilia ezta praktikoa ere.

Eta Iruñea edo Iruña, nola esan behar da?

Iruñearen kasua oso nabarmena da: Iruña Udalak erabiltzen duen forma da, bestea Euskaltzaindiak gomendatutakoa. Iruñea ez da ofizialki inon existitzen. Iruña da ofiziala, baina deklinazioa Iruñearekin egiten da. Eromena da eta bata edo bestea erabiltzeak kasik zure lerro ideologikoa erakusten du gaur egun. Onena izanen zen biak onartzea. Iruña izan daiteke hiriarren marka baina Iruñea forma ere erabiliz. Irunberri eta Ilunberriekin gauza bera gertatzen da, borrokan daude eta ados jartzen ez denez izen ofizial bakarra Lumbier da.

Iruñeko kale izenetan euskararen presentzia gero eta murriztagoa da.

Landaguneen izenak Gobernuaren eskumena dira, baina besteak udalenak. Duela ia 20

MIKEL BELASKO

urte ponentzia bat prestatu zen Iruñean kale izenak bi eletan jartzeko baina kritika gogorak izan ziren eta kanpaina bat antolatuta zuten esanez hankaz gora jarri nahi zutela kale izendegia. Horren ondorioz trakestu egin zen eta kaxoi batean sartu zuten proiektua. Hori izan zen lehen porrot handia normalizaziorako. Handik gutxira etorri zen “Bai euskarari” kanpaina; Sadar eta beste futbol zelaiak goraino bete ziren. Harrez geroztik gogortu egin zen euskararen aurkako joera Nafarroaren Gobernuaren aldetik. Haien argudioa zen hemen bizi den euskal komunitatea artifiziuala dela. Txinatarrak ere hemen bizi direla, adibidez, baina hori ez dela arrazoia kale izenak txineraz jartzeko. Kale izendegiak islatzen du hiriarren ideologia. Frantziako iraultzara arte Europa osoan kaleen izenak lanbideekin lotuak zeuden. Deskriptiboak ziren. Frantsesak hasi ziren kaleei garrantzia eta izenak ematen. Kaleen zenbakiak eta posta-kodeak sortu zituzten dena sailkatua eta kontrolatua izateko. Horrela sortu zituzten balio ideologikoa duten izenak. Iruñean ikusten da lehenengo zabalgunean izen nafarrenak daudela: erregeak eta abar. Francoren garaian martiriak eta era horretakoak izan genituen eta orain ETako biktima batzuen izenak jartzeta modan dago.

Nork proposatzen ditu izen berriak?

Udal artxibozainek proposatzen dituzte. Bada aditu sare ez ofizial bat horren inguruko aholkuak emateko, baina ez dugu inolako erabakimenik. Guk beti proposatzen dugu lehenbizi erreparatzea ea toponimo zaharrik ote dagoen hor eta azken aukera bezala bizi-rik dagoen pertsona baten izena ematea, badaezpada ere. Honekin batera dagoen arazo handia da Udalak ez duela Iruñeko hizkuntza paisaia euskara ikusgarri egotea nahi, eta horregatik adibidez, kaleen izenak ez dira bi eletan jartzen.

Leku izenen zalea izateaz gain, zuhaitz zaharrak ere maite dituzu.

Izen zaharren bidez, hain zuzen, sartu nintzen zuhaitz zaharren mundura. Iruñeko zuhaitzen inguruko lan bat egin nuen eta hor

Balio sinbolikoa

“Toponimia praktikoa da, komunikatzeko tresna bat adierazteko non gauden, baina badakigu ere balio sinboliko oso handia duela eta izenen atzean gauza asko daudela. Bistan da mila aldiz errazagoa dela toponimo bat berreskuratzea hizkuntza berreskuratzea baino”.

Euskal leku izen desitxuratu zenbait

Las rubias (Harrobiak), Once vacas (Euntze bakar), Los cacharricos (Gatz harrikoak), Narval (Larzabal), El lanzador (Auzalor), Los gorris (Lur gorri), Esquives (Aizkibel).

ikusi nuen horiek ere, leku izenak bezala, galtzeko bidean daudela, ez baitute inongo babesik. Zuhaitz ehiza, ingelesek esaten duten bezala, gustuko dut: mendira ateratzea zuhaitzak ikustera.

Zer egiten duzue Zuhaitz Zaharren Lagunen Elkartean?

Proiektu europar interesgarri batean ari gara lanean, Ingalaterra, Suedia, Errumania eta Belgikako beste elkarte batzuekin, basogintza eta nekazaritza irakaskuntza espezializatuan erabiltzeko metodo bat sortzeko. Zuhaitz hauek nola identifikatu eta nola zaindu behar diren azaldu nahi dugu, oso garrantzitsuak direlako bai identitatearen aldetik baita biologiaren aldetik ere. Gida euskaraz eta gaztelaniaz ari gara hemendik egiten. Nafarroan milaka zuhaitz interesgarri dugu eta kontua da udalak eta kontzejak formakuntza eskaintzea jabeen eta basozainen.

Zertan datza zainketa hori?

Lehenbiziko urratsa ezagutzea da. Bigarrena, haren egoera egian zein den ikustea. Adibidez batzuek itxura ederra dute baina sustraiak gaizki, zapalduta, beren inguruan bazkatzen duten abereen pisuaren ondorioz. Eta hamarka kontu zehatz gehiago dago, esate baterako nola zahartu aleak edo pago lepatuekin zer egin, hau da, egurra azkar egiteko urteetan adarrak moztu izan dizkioten zuhaitzak eta azken urteotan utzi eta neurritz kanpo hazi diren horiekin nola jokatu.

Babestutako zuhaitzak zenbat dira Nafarroan?

50 zuhaitz monumentalak edo sinbolikoak dira eta kasu askotan kanpokoak: Diputazioko sekuoia, Bertizko zedroa, Erriberriko gazteluko masustondoa... Ale bitxiak dira gehienbat eta ez dituzte ordezkutzen hemengo zuhaitz zaharrak.

Toki interesgarria da Euskal Herria zuhaitz zaleentzat?

Bai, kanpotik datozenak liluratuta gelditzen dira hemengo aniztasuna ikustean eta nola hamar kilometrotan paisaia aldatzen den Mediterraneo aldekoa izatetik Kantauri aldeko izatera. Iruñean kopuruz ongi gaude baina antzinatasunari dagokionez, Diputazioko



AZKEN HITZA

Krudelkeria

“Euskarabideak izenez jarraitzen du, baina Alberto Catalan iritsi zenetik ez dute ia ezer egiten, UPNk argi esaten duelako euskararen sustapena ez dagoela bere programan. Libururik ez da ia argitara ematen, eta mediateka, toponimia, komunikabideak, euskaltegiak... Horiek funtsezkoak dira eta ez dituzte batere laguntzen. Are gehiago, egiten ari direna krudela da: agindu diru bat eta gero ez eman. Euskaltegietan, komunikabideetan... planifikazioak egin ondoren, horren esperoan daudenean, azken unean esaten diete dirurik ez dagoela. Horregatik zerbait egin nahi dugu kontseilutik. Dimititzeak ez du ezertarako balio, agian mesede eta guzti eginen genieke hori eginez gero”.

sekuoia da zaharrena 160 urterekin, Takone-
ran zeuden zugarrak galdu ondoren.

Turismoa erakartzeko balio lezakete zuhaitz urtetsuek?

Bai, baina kontuz beti ere, batzuetan bisitak hilgarriak suertatzen baitira. Jendea hurbiltzen da ukitzera, besarkatzera eta besarkada horiek, urteetan zehar, kasu batzuetan hil egin ditzakete zuhaitzak.

Nafarroako Ikastolen Elkarteko lehendakari ordea zara.

Erakundea modernizatzen eta eraginkorra-
goa egiten saiatzen ari gara. Ez da erraza. Hamabost ikastola dira eta oso desberdinak.

Lodosakoa desagertuko da?

Desagertu ez, baina zerbait egin behar dela argi dago. Ikasle bakarria aurre-matrikulatu da datorren urterako.

Bestalde, Eusko Jaurlaritzako Euskararen Aholku Batzordean eta Euskararen Nafar Kontseiluan hartzen duzu parte. Bi erakunde oso desberdin, ezta?

Sekulako desberdintasunak daude batetik bestera, bai kideen kopuruan baita egiten den lan bolumenari dagokionez ere. Nafarroan urtean bitan deitzen dute kontseilua, normalean ezer prestatu gabe eta bozketa egiteko gairik gabe. Horrela tramitea betetzen dute eta kitto. Orain uda aurretik deituko dute, teoriarik, eta gutako batzuk saiatuko gara ea gure proposamen batzuk, bederen, bilkura horretarako onartzen dituzten. Komunikabideei buruzko proposamen bat egin nahi dugu, beste bat interneten Gobernuak egiten duen euskararen erabilera erratikoari buruzkoa eta beste bat helduen euskalduntzea gai duena. Behintzat Iribas kontseilariari buruhausteren bat eman nahi genioke. ■



Liburu azoka

Bilbon, maiatzaren 29tik ekainaren 8ra Arendalean.

EUSKADIKO LIBURU GANBARA

- Euskal eta erdal nobedadeak
- Euskal musika
- %10eko beherapena

Bizi irakurriz!